3.9. Міжнародні зобов'язання України у сфері захисту прав людини та міжнародні механізми контролю за їх виконанням

1. Звідки виникають міжнародні зобов'язання України?

Схема

Статут ООН

- універсальні договори ООН
- Європейська конвенція з прав людини
- інші конвенції Ради Європи
- міжнародне звичаєве право

↓

міжнародні зобов'язання України

↓

ПОВАЖАТИ + ЗАХИЩАТИ + ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ права людини

2. Конституційна основа

Норма Конституції України	Значення
ст. 3	права і свободи людини визначають зміст діяльності держави
ст. 9	чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала ВРУ, є частиною національного законодавства
ст. 22	права і свободи не є вичерпними; їх зміст не може звужуватися при прийнятті нових законів
ст. 24	рівність і недискримінація
ст. 55	після використання національних засобів захисту особа може звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій

3. Три основні обов'язки держави

Обов'язок	Що має робити Україна
Поважати (respect)	сама не порушувати права
Захищати (protect)	захищати особу від порушень з боку інших осіб
Забезпечувати / виконувати (fulfil)	створювати закони, інституції та процедури для реалізації прав

4. Два рівні міжнародного контролю

Рівень	Основні механізми
ООН	договірні комітети + Рада ООН з прав людини + універсальний періодичний огляд + спеціальні процедури
Рада Європи	ЄСПЛ + Комітет Міністрів + Європейський комітет із соціальних прав + Комітет із запобігання катуванням + інші моніторингові органи

I. СИСТЕМА ООН

5. Основні договори ООН, учасницею яких є Україна

Договір	Основний предмет
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR – МПГПП)	громадянські та політичні права
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR – МПЕСКП)	соціальні, економічні та культурні права
Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації	расова дискримінація
Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок	права жінок
Конвенція проти катувань	заборона катувань
Конвенція про права дитини	права дітей
Конвенція про права осіб з інвалідністю	права осіб з інвалідністю
Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень	насильницькі зникнення

6. Договірні органи ООН

Кожний основний договір має:

комітет незалежних експертів
↓
контролює виконання договору державами.

Договір	Контрольний орган
МПГПП	Комітет ООН з прав людини
МПЕСКП	Комітет з економічних, соціальних і культурних прав
Конвенція про расову дискримінацію	Комітет з ліквідації расової дискримінації
Конвенція про дискримінацію щодо жінок	Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок
Конвенція проти катувань	Комітет проти катувань
Конвенція про права дитини	Комітет з прав дитини
Конвенція про права осіб з інвалідністю	Комітет з прав осіб з інвалідністю
Конвенція про насильницькі зникнення	Комітет з насильницьких зникнень

Пастка

комітет ООН ≠ міжнародний суд.

Це:

незалежні експерти → контроль за виконанням договору.

7. Основні механізми договірних комітетів

Механізм	Суть
Періодичні доповіді	Україна звітує про виконання договору
Заключні зауваження	комітет оцінює виконання та надає рекомендації
Індивідуальні повідомлення	особа скаржиться на порушення договору
Міждержавні повідомлення	одна держава заявляє про порушення іншою
Процедура розслідування	комітет досліджує серйозні або систематичні порушення
Загальні коментарі / рекомендації	комітет тлумачить положення договору

8. Періодична звітність

Схема

Україна
↓ подає державну доповідь
КОМІТЕТ ООН
↓ діалог з делегацією України
заключні зауваження
↓
рекомендації Україні
↓
наступний цикл звітності

Важливо

звітність є обов’язком держави за відповідним міжнародним договором.

9. Індивідуальні повідомлення

Не кожний договір автоматично дає особі право поскаржитися.

Потрібно:

договір

- факультативний протокол / спеціальна декларація держави
- прийнятність скарги.

10. Україна і процедури індивідуальних повідомлень

Україна визнала, зокрема:

Механізм	Україна
Перший факультативний протокол до МПГПП → Комітет ООН з прав людини	✅
ст. 22 Конвенції проти катувань → Комітет проти катувань	✅
ст. 14 Конвенції про расову дискримінацію	✅
Факультативний протокол до Конвенції про дискримінацію щодо жінок	✅
Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю	✅

ст. 31 Конвенції про насильницькі зникнення	✅
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень	✅

Це підтверджується базою договірних органів ООН; Україна, зокрема, ратифікувала протокол про повідомлення за Конвенцією про права дитини у 2016 році.

11. Важливий виняток — соціально-економічні права

Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права:

передбачає індивідуальні повідомлення до Комітету з економічних, соціальних і культурних прав.

Але:

Україна його НЕ ратифікувала. ❌

Тому індивідуальна процедура за цим Протоколом для України не діє.

Пастка ЄДКІ

Україна є учасницею МПЕСКП ✅
але Факультативного протоколу до МПЕСКП ❌.

12. Процедура індивідуальної скарги до комітету ООН

Загальна схема

ПОРУШЕННЯ ПРАВА
↓
використання доступних ефективних внутрішніх засобів захисту
↓
індивідуальне повідомлення
↓
відповідний Комітет ООН
↓
перевірка прийнятності
↓
розгляд по суті
↓
висновки (Views — міркування / висновки Комітету)

Пастка

рішення комітету ≠ рішення міжнародного суду.

13. Рада ООН з прав людини

Рада ООН з прав людини
(United Nations Human Rights Council — Рада ООН з прав людини)

- це:

міжурядовий орган
↓
47 держав-членів.

Не плутати:

Рада ООН з прав людини	Комітет ООН з прав людини
міжурядовий орган	незалежні експерти
створена Генеральною Асамблеєю	створений МПГПП
універсальний контроль	контролює виконання МПГПП
держави є членами	експерти є членами

14. Універсальний періодичний огляд

Універсальний періодичний огляд
(Universal Periodic Review, UPR – УПО)

Суть

КОЖНА держава-член ООН
↓
періодично проходить огляд
↓
інші держави ставлять питання та дають рекомендації
↓
держава приймає / бере до відома рекомендації.

Особливість

УПО охоплює всі держави ООН, а не лише учасників конкретної конвенції.

Україна бере участь у цьому механізмі; у 2026 році розпочалася підготовка її чергового огляду в четвертому циклі УПО.

15. Спеціальні процедури Ради ООН з прав людини

Це:

спеціальні доповідачі

- незалежні експерти
- робочі групи.

Вони можуть:

- здійснювати візити;
- направляти державам повідомлення;
- отримувати інформацію про порушення;
- готувати тематичні та країнові доповіді.

Наприклад

Спеціальний доповідач з питань катувань
Спеціальний доповідач з питань свободи вираження поглядів
Робоча група з насильницьких або недобровільних зникнень.

16. Управління Верховного комісара ООН з прав людини

Управління Верховного комісара ООН з прав людини
(Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, OHCHR – УВКПЛ)

В Україні діє:

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні.

Вона:

моніторить → документує → перевіряє → публікує доповіді → надає рекомендації.

Моніторингова місія продовжує регулярне документування ситуації з правами людини та захисту цивільного населення в Україні.

Важливо

Моніторингова місія ≠ суд і ≠ договірний комітет.

17. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань

Факультативний протокол до Конвенції проти катувань
(Optional Protocol to the Convention against Torture, OPCAT — ФПКПК)

Україна є його учасницею з 2006 року.

Він створює дворівневу систему:

міжнародний рівень
↓
Підкомітет ООН із запобігання катуванням

-

національний рівень
↓
Національний превентивний механізм.

Мета

не розгляд уже вчиненого порушення,
а ЗАПОБІГАННЯ катуванням через відвідування місць несвободи.

ІІ. РАДА ЄВРОПИ

18. Європейська конвенція з прав людини

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
(European Convention on Human Rights, ECHR – ЄКПЛ)

Україна ратифікувала:

17 липня 1997 року;

для України вона набула чинності:

11 вересня 1997 року.

Європейський суд з прав людини підтверджує участь України з 1997 року.

19. Головний контрольний механізм ЄКПЛ

ПОРУШЕННЯ
↓
національні суди України
↓
використання ефективних внутрішніх засобів
↓
Європейський суд з прав людини
(European Court of Human Rights, ECtHR — ЄСПЛ)
↓
рішення
↓
виконання Україною
↓
контроль Комітету Міністрів Ради Європи.

20. Дві форми звернення до ЄСПЛ

Стаття ЄКПЛ	Механізм
33	міждержавна заява
34	індивідуальна заява

До ЄСПЛ можуть звертатися:

фізична особа ✅
група осіб ✅
неурядова організація ✅
держава ✅

21. Умови індивідуальної заяви до ЄСПЛ

Схема

статус жертви
+
використання внутрішніх засобів захисту
+
остаточне рішення

+
4 місяці
+
порушення права, гарантованого ЄКПЛ
↓
ЄСПЛ

Формула

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАХИСТ → 4 МІСЯЦІ → СТРАСБУРГ.

22. Виконання рішень ЄСПЛ

Рішення ЄСПЛ:

юридично обов’язкове для держави-відповідача.

Контроль:

Комітет Міністрів Ради Європи.

Україна може бути зобов’язана вживати:

Заходи	Приклад
Індивідуальні	виплата справедливої сатисфакції, відновлення прав особи
Загальні	зміна законодавства, практики, адміністративних процедур

Схема

рішення ЄСПЛ
→ індивідуальні заходи

- загальні заходи
  → Комітет Міністрів контролює виконання.

23. Дерогація під час війни

Ст. 15 ЄКПЛ та ст. 4 МПГПП дозволяють:

за надзвичайних обставин
↓
тимчасовий відступ від окремих зобов’язань.

Але:

не від усіх прав

- лише настільки, наскільки цього вимагає ситуація
- відповідно до встановленої процедури.

Пастка

війна ≠ автоматичне припинення прав людини.

24. Європейська соціальна хартія

Європейська соціальна хартія (переглянута)
(Revised European Social Charter – Переглянута Європейська соціальна хартія)

захищає:

трудові + соціальні + економічні права.

Україна ратифікувала її у 2006 році та прийняла 76 із 98 пунктів.

Контроль здійснює:

Європейський комітет із соціальних прав
(European Committee of Social Rights – ЄКСП).

25. Контроль за Європейською соціальною хартією

Для України

державна звітність
↓
Європейський комітет із соціальних прав
↓
висновки щодо відповідності Хартії.

Важлива пастка

Україна:

❌ НЕ прийняла систему колективних скарг.

26. Європейська конвенція із запобігання катуванням

Повна назва:

Європейська конвенція із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Контрольний орган:

Європейський комітет із запобігання катуванням
(European Committee for the Prevention of Torture, CPT — ЄКЗК).

Механізм

відвідування місць несвободи
↓
тюрми / поліція / психіатричні установи тощо
↓
доповідь
↓
рекомендації державі.

Комітет регулярно відвідує Україну; останній оприлюднений звіт стосується спеціального візиту в Україну 26 травня – 6 червня 2025 року і був опублікований у 2026 році.

27. Стамбульська конвенція

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами
(Istanbul Convention – Стамбульська конвенція).

Україна:

ратифікація – 18 липня 2022 року
чинність – 1 листопада 2022 року.

Контроль:

Група експертів із протидії насильству стосовно жінок і домашньому насильству

(Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, GREVIO – ГРЕВІО).

Схема

звіт України
↓
оцінювання ГРЕВІО
↓
візит / інформація
↓
доповідь
↓
рекомендації.

Базову оціночну доповідь ГРЕВІО щодо України оприлюднено 4 вересня 2026 року.

28. Захист національних меншин

Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (Framework Convention for the Protection of National Minorities — Рамкова конвенція).

Україна ратифікувала її у 1998 році.

Контроль:

державна доповідь
↓
Консультативний комітет
↓
моніторинговий візит
↓
висновок
↓
Комітет Міністрів Ради Європи.

29. Основні механізми контролю

Механізм	Орган	Результат
МПГПП	Комітет ООН з прав людини	заключні зауваження / висновки щодо повідомлень
МПЕСКП	Комітет з економічних, соціальних і культурних прав	заключні зауваження
Конвенція проти катувань	Комітет проти катувань	рекомендації / індивідуальні повідомлення
Конвенція про права дитини	Комітет з прав дитини	рекомендації / повідомлення
Універсальний періодичний огляд	Рада ООН з прав людини	рекомендації держав
Спеціальні процедури ООН	спеціальні доповідачі / робочі групи	доповіді, рекомендації, повідомлення
ЄКПЛ	ЄСПЛ	обов’язкове судове рішення
Виконання рішень ЄСПЛ	Комітет Міністрів Ради Європи	нагляд за виконанням
Європейська соціальна хартія	Європейський комітет із соціальних прав	висновки
Європейська конвенція із запобігання катуванням	Європейський комітет із запобігання катуванням	візити + доповіді
Стамбульська конвенція	ГРЕВІО	моніторинг + доповідь
Рамкова конвенція про меншини	Консультативний комітет	висновок + рекомендації

30. Судовий і несудовий контроль

Судовий	Несудовий
Європейський суд з прав людини	комітети ООН
рішення юридично обов’язкове	висновки / рекомендації
індивідуальні та міждержавні справи	звітність + повідомлення + розслідування
судді	незалежні експерти

Формула

ЄСПЛ = СУД.

Комітети ООН = ЕКСПЕРТНИЙ КОНТРОЛЬ.

31. Україна: що прийнято / не прийнято

Механізм	Україна
ЄКПЛ + індивідуальні заяви до ЄСПЛ	✅
Індивідуальні повідомлення за МПГПП	✅
Індивідуальні повідомлення за Конвенцією проти катувань	✅
Індивідуальні повідомлення за Конвенцією про права осіб з інвалідністю	✅
Індивідуальні повідомлення за Конвенцією про права дитини	✅
Індивідуальні повідомлення за МПЕСКП	❌
Європейська соціальна хартія	✅
Колективні скарги за Європейською соціальною хартією	❌
Стамбульська конвенція	✅

32. Міжнародний контроль під час війни

Одночасно діють:

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ
+
МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО.

Україна:

може здійснювати допустиму дерогацію від окремих прав
❌ але не може просто «скасувати» міжнародні зобов’язання з прав людини.

33. Територіальна юрисдикція

Основний підхід:

держава відповідає за осіб, які перебувають під її юрисдикцією.

Юрисдикція:

переважно територіальна,

але міжнародні механізми допускають:

екстратериторіальну юрисдикцію за певних умов, наприклад у разі ефективного контролю над іноземною територією або здійснення влади над конкретною особою.

Пастка

державний кордон ≠ абсолютна межа відповідальності за права людини.